

УДК 336.7 (477)

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.4.27>

ХУЛІГАНСТВО, ЩО ВЧИНЯЄТЬСЯ ДІТЬМИ, ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Пустова А.О.,
здобувач Національної академії внутрішніх справ
ORCID: 0009-0001-4321-9091
e-mail: alenalysenko2024@ukr.net

Пустова А.О. Хуліганство, що вчиняється дітьми, як об'єкт кримінологічного дослідження.

У статті проведено комплексний кримінологічний аналіз хуліганства, що вчиняється дітьми, як специфічного прояву дитячої девіантності. Наголошено, що феномен хуліганства, що вчиняється дітьми, є особливо чутливою сферою кримінологічного аналізу, оскільки він поєднує у собі складні соціально-психологічні механізми формування девіантної поведінки та специфіку правового регулювання щодо неповнолітніх. Суспільна небезпека хуліганських проявів полягає не стільки у фактичному розмірі шкоди, скільки у ризику трансформації таких дій у більш тяжкі правопорушення в майбутньому. Тому хуліганство дітей є індикатором ранньої кримінальної небезпеки і потребує системного та глибокого вивчення.

З'ясовано сутність цього явища, його правову природу, соціально-психологічні характеристики та детермінанти, що формують агресивну поведінку дітей. Розглянуто сучасні тенденції прояву дитячого хуліганства, включно з новітніми цифровими формами, зумовленими розвитком соціальних мереж, онлайн-комунікацій та віртуальних спільнот. Окрему увагу приділено питанню ранньої кримінологічної профілактики, ролі сім'ї, закладів освіти, ювенальної превенції Національної поліції та органів соціального захисту у попередженні хуліганських проявів серед дітей. У роботі акцентовано на взаємозв'язку хуліганських дій з подальшою делінквентною поведінкою неповнолітніх, що дає підстави розглядати дитяче хуліганство як важливий індикатор ризику формування кримінальної кар'єри. На основі аналізу соціальних, психологічних і правових чинників запропоновано напрями вдосконалення системи попередження хуліганських проявів, зокрема шляхом розвитку інституту шкільної медіації, індивідуальної профілактики та міжвідомчої взаємодії.

Окреслено, що дитяче хуліганство слід розглядати не лише як окрему форму протиправної поведінки, а як значущий об'єкт кримінологічного вивчення, що вимагає системного підходу до профілактики, активної міжвідомчої співпраці та впровадження науково обґрунтованих методів роботи з неповнолітніми. Ефективні заходи запобігання цьому явищу повинні базуватися на своєчасному виявленні ризикових факторів, комплексній підтримці дітей, розвитку позитивних соціальних зв'язків та створенні безпечних умов для їхнього гармонійного та всебічного розвитку.

Ключові слова: хуліганство, діти, кримінальні правопорушення, девіантна поведінка, неповнолітні, кримінологічна профілактика.

Pustova A.O. Hooliganism committed by children as an object of criminological research.

The article provides a comprehensive criminological analysis of hooliganism committed by children as a specific manifestation of children's deviance. It is emphasized that the phenomenon of hooliganism committed by children is a particularly sensitive area of criminological analysis, since it combines complex socio-psychological mechanisms of the formation of deviant behavior and the specifics of legal regulation of minors. The social danger of hooliganism lies not so much in the actual amount of harm, but in the risk of transforming such actions into more serious offenses in the future. Therefore, hooliganism of children is an indicator of early criminal danger and requires systematic and in-depth study.

The essence of this phenomenon, its legal nature, socio-psychological characteristics and determinants that shape the aggressive behavior of children are clarified. Modern trends in the manifestation of child

hooliganism are considered, including the latest digital forms caused by the development of social networks, online communications and virtual communities. Special attention is paid to the issue of early criminological prevention, the role of the family, educational institutions, juvenile prevention of the National Police and social protection bodies in preventing hooliganism among children. The paper focuses on the relationship between hooliganism and subsequent delinquent behavior of minors, which gives grounds to consider child hooliganism as an important indicator of the risk of forming a criminal career. Based on the analysis of social, psychological and legal factors, directions for improving the system for preventing hooliganism are proposed, in particular by developing the institute of school mediation, individual prevention and interagency interaction.

It is outlined that child hooliganism should be considered not only as a separate form of illegal behavior, but as a significant object of criminological study, which requires a systematic approach to prevention, active interagency cooperation and the implementation of scientifically sound methods of working with minors. Effective measures to prevent this phenomenon should be based on the timely identification of risk factors, comprehensive support for children, the development of positive social ties and the creation of safe conditions for their harmonious and comprehensive development.

Key words: hooliganism, children, criminal offenses, deviant behavior, minors, criminological prevention.

Постановка проблеми. Хуліганство, що вчиняється дітьми, є однією з найбільш поширених форм девіантної поведінки неповнолітніх, яка становить значну соціальну небезпеку та справляє негативний вплив на стан громадської безпеки. Проблема ускладнюється тим, що дитячі хуліганські прояви нерідко мають латентний характер, залишаються поза увагою правоохоронних органів, педагогів та батьків, що сприяє подальшій ескалації агресивної поведінки та формуванню стійкої делінквентності.

Суспільні трансформації, військові умови, інформаційне перевантаження, поширення цифрових платформ, зміна моделей соціалізації дітей та підлітків зумовлюють появу нових форм хуліганства, що потребує оновлення кримінологічних підходів до його дослідження. Водночас чинні профілактичні механізми виявляються недостатньо ефективними, оскільки здебільшого реагують на наслідки, а не на причини агресивної поведінки дітей. Відсутність цілісної кримінологічної концепції дитячого хуліганства ускладнює розробку дієвих превентивних заходів, що обумовлює необхідність ґрунтовного наукового аналізу цього явища.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв’язання даної проблеми. Питанням кримінології неповнолітніх, девіантної поведінки та правопорушень у підлітковому середовищі приділяли увагу такі науковці, як: В. Василевич, А. Генералова, А. Гусак, О. Джу́жа, Г. Діденко, В. Канарський, І. Коваль, О. Колб, С. Леськів, В. Ортинський, Н. Рогатинська, Н. Чижовська, Н. Язан та інші. Проте саме хуліганство, яке вчиняється дітьми, розглядається фрагментарно, що зумовлює потребу в уточненні його кримінологічної сутності, детермінант та особливостей профілактики.

Метою статті є: здійснення всебічного кримінологічного дослідження хуліганства, що вчиняється дітьми, з’ясування його соціально-правової природи, визначення ключових детермінант та особливостей прояву, а також формування науково обґрунтованих підходів до удосконалення системи профілактики дитячої девіантності в умовах сучасних суспільних змін.

Виклад основного матеріалу. Практика показує, що сучасна кримінологічна ситуація в Україні набула сталого характеру та виступає значним чинником дестабілізації суспільних процесів. Це особливо помітно на тлі глибоких трансформацій, які відбулися в країні останніми роками. Стрімкі й масштабні соціальні зміни, значною мірою позначені негативними наслідками, ускладнили протидію злочинності, зокрема правопорушенням серед дітей. Перетворення, що відбулися в державі, спричинили зростання дитячої злочинності, що, у свою чергу, вплинуло на загальне погіршення криміногенної ситуації. У зв’язку з цим ключовим пріоритетом кримінально-правової політики України стає попередження та протидія злочинності загалом, і особливо – хуліганству учиненим дітьми.

Хуліганство, що вчиняється дітьми, становить складний соціально-правовий феномен, який поєднує у собі особливості дитячої поведінки, деформації процесу соціалізації, прогалини у виховних практиках та негативні зовнішні впливи. З позицій кримінології та вікової психології дитяче хуліганство розглядається як початкова форма девіантної поведінки, що за певних умов може перерости у більш серйозні делікти. Саме тому дослідження причин, умов, механізмів форму-

вання та розвитку такої протиправної активності є вкрай важливим для формування ефективної системи превенції [1, с. 24-25].

Передусім, дитяче хуліганство варто розглядати в контексті загального процесу соціалізації, під час якого особистість засвоює норми, цінності та моделі поведінки. Порушення цього процесу, зумовлене неблагополуччям у сім'ї, дефіцитом емоційного контакту, жорстоким або байдужим стилем виховання, стає основою формування антисоціальних установок. Значний вплив мають також умови шкільного середовища: конфлікти з педагогами, булінг, відсутність уваги до індивідуальних особливостей дитини та неготовність закладів освіти до своєчасного виявлення поведінкових ризиків.

Важливою складовою кримінологічного аналізу є характеристика дитячої агресії, імпульсивності та схильності до ризику. Наукові дослідження свідчать, що більшість епізодів хуліганської поведінки неповнолітніх зумовлена емоційною незрілістю, низьким рівнем самоконтролю, прагненням до самоствердження та демонстрації сили серед однолітків. Таким чином, мотиваційна структура дитячого хуліганства має переважно реактивний характер, що вирізняє його від хуліганства дорослих, у яких частіше простежуються стійкі антисоціальні установки [2, с. 81].

Не менш важливим є аналіз впливу зовнішнього соціального середовища – вулиці, дворових компаній, неформальних молодіжних груп. Саме вони часто стають «трансляторами» моделей агресивної, зухвалої поведінки, які діти наслідують через механізми вікового конформізму. Додатковим чинником є цифрове середовище: агресивні комп'ютерні ігри, соціальні мережі та відеоконтент, що нормалізують насильство, зухвалість і провокаційну поведінку.

Правоохоронна статистика засвідчує, що більшість випадків дитячого хуліганства має груповий характер. Це пояснюється як віковою потребою у «колективному визнанні», так і зміщенням відповідальності в групі, що знижує внутрішні бар'єри й підвищує готовність до протиправних дій. За змістом і формою хуліганські прояви дітей охоплюють широкий спектр: від словесних образ, псування майна та порушення громадського порядку – до агресивних дій щодо однолітків або дорослих [3, с. 174-175].

У кримінологічному аспекті важливим є розмежування дрібного хуліганства, адміністративно караного, та суспільно небезпечних діянь, які за певних умов можуть кваліфікуватися як кримінальні правопорушення. Однак у більшості випадків акцент слід робити не на каральних заходах, а на превентивних механізмах, які мають охоплювати:

- раннє виявлення ризикової поведінки у дітей;
- роботу психологічних служб при закладах освіти;
- розвиток шкільної та сімейної медіації;
- підвищення батьківської компетентності;
- міжвідомчу взаємодію між поліцією, службами у справах дітей та освітніми установами.

Окремого аналізу потребує діяльність ювенальної превенції Національної поліції України, яка відіграє ключову роль у здійсненні профілактики дитячої злочинності. Її ефективність залежить від здатності виявляти дітей групи ризику, забезпечувати індивідуальний підхід, проводити просвітницькі заходи та взаємодіяти з сім'ями. Сучасні кримінологічні підходи передбачають переорієнтацію превенції з формальних заходів на формування безпечного й підтримувального мікросередовища для дитини [4, с. 62-63].

Підсумовуючи, дитяче хуліганство є наслідком комплексу соціальних, психологічних та виховних чинників. Глибоке кримінологічне дослідження цього явища дозволяє не лише описати його як форму девіантної поведінки, але й визначити ключові напрями профілактичної роботи, що мають бути спрямовані на раннє втручання, корекцію поведінки та створення умов для здорової соціалізації дітей. Ефективна превенція можлива лише за умови комплексного, науково обґрунтованого та міждисциплінарного підходу, який враховує як індивідуальні особливості дитини, так і соціально-культурне середовище, що впливає на формування її поведінки.

Комплексний аналіз хуліганства, що вчиняється дітьми, вимагає врахування не лише соціальних і психологічних факторів, але й особливостей правового реагування та специфіки дитячої кримінальної відповідальності. У чинному законодавстві України діти віком до 14 років не несуть кримінальної відповідальності, що актуалізує питання альтернативних заходів впливу. Це створює додаткові труднощі для правоохоронних органів, адже поведінка деяких дітей може мати високу суспільну небезпеку, але формальних правових механізмів впливу на них значно менше, ніж на неповнолітніх старшого віку [5, с. 24-25].

З огляду на це, ювенальна превенція та система захисту прав дітей повинні не лише фіксувати факти правопорушень, але й проводити глибоку діагностику причин такої поведінки. Особливу увагу слід приділяти соціальним групам ризику: дітям із неблагополучних сімей, вихованцям інтернатних закладів, дітям, які пережили насильство або зазнають тривалого стресового впливу. Наукові дослідження доводять, що ці фактори істотно підвищують імовірність агресивної поведінки та скоєння хуліганських дій [6, с. 67].

Сучасне суспільство характеризується стрімким розвитком цифрових технологій, зміною традиційних форм комунікації та зниженням виховного впливу сім'ї та школи. Діти дедалі більше часу проводять у віртуальному середовищі, яке часто включає контент із проявами жорстокості, агресії, зухвалої поведінки. Це впливає на формування у дітей викривлених моделей соціальної взаємодії та зниження толерантності. Дослідження свідчать, що тривала взаємодія з агресивним контентом підсилює ризик антисоціальних дій у реальному житті.

Крім того, урбанізація та анонімність великих міст створюють умови, за яких контроль за поведінкою дітей істотно знижується. В умовах мікрорайонів з високою щільністю населення діти часто перебувають у компаніях без належного нагляду дорослих, що підвищує ймовірність різних форм хуліганства – від псування майна до агресивних проявів щодо перехожих чи ровесників.

Серед ключових детермінант дитячого хуліганства слід виокремити соціально-економічні чинники, які формують середовище життєдіяльності дитини. Бідність, безробіття батьків, соціальна нестабільність, міграційні процеси та військові дії створюють умови для підвищення рівня напруженості в сім'ї, зростання кількості конфліктів і ослаблення контролю за поведінкою дітей. У таких сім'ях діти частіше залишаються без нагляду, мають обмежені можливості для позитивної соціалізації та піддаються впливу вулиці [7, с. 52-53].

Не менш важливим є загальний стан суспільства, зокрема поширення толерантного ставлення до агресії. Популяризація жорстокості в медіа та цифровому контенті, а також зниження загальнонормативних бар'єрів щодо неповаги до інших сприяють формуванню в дітей переконання, що хуліганські прояви є прийнятним способом комунікації чи самовираження. Психологічний вимір відіграє провідну роль у формуванні хуліганської поведінки. Дитячий і підлітковий вік характеризуються емоційною нестабільністю, схильністю до імпульсивних рішень, бажанням самоствердитися через протиставлення себе оточенню. У підлітковому середовищі хуліганські дії нерідко розглядаються як спосіб підвищення статусу в групі [8, с. 33-34].

У кримінологічній практиці спостерігається тенденція, коли діти з гіперактивними розладами, підвищеним рівнем тривожності або агресивності частіше стають учасниками хуліганських інцидентів. Це свідчить про необхідність ранньої психологічної корекції та роботи з навчальними колективами, щоб уникнути формування стійких девіантних патернів поведінки.

Що стосується ролі сім'ї у виникненні та розвитку хуліганської поведінки, то сім'я виступає головним інститутом первинної соціалізації, тому її вплив на формування поведінки дітей є визначальним. Типові сімейні умови, що сприяють виникненню хуліганства:

- відсутність емоційного контакту з батьками;
- застосування фізичних чи психологічних покарань;
- наслідування агресивних моделей поведінки членів сім'ї;
- низький рівень педагогічної культури батьків;
- зловживання алкоголем чи іншими психоактивними речовинами дорослими.

У таких випадках хуліганство може бути реакцією на пригнічення, способом привернення уваги або формою протесту. Дитина, яка не отримує належної підтримки і визнання в сім'ї, часто шукає їх у неформальних середовищах, де агресивна або зухвала поведінка вважається нормою.

Заклади освіти є другою після сім'ї інституцією, яка значною мірою формує соціальну поведінку дітей. Недостатність педагогічної уваги, низький рівень комунікації між учителями та учнями, конфліктні ситуації, булінг або відсутність належної психологічної підтримки можуть спровокувати хуліганські дії як спосіб самозахисту чи самоствердження. Окреме місце займає шкільний булінг, який часто є однією з форм хуліганства. Діти, що виступають агресорами, нерідко повторюють моделі поведінки, засвоєні у сім'ї або в компанії однолітків. Водночас жертви булінгу інколи переходять до хуліганських дій як реакції на тривалі стресові переживання [9, с. 18-19].

Кримінологічні дослідження дозволяють виокремити кілька етапів формування хуліганської поведінки:

Накопичення внутрішнього напруження, пов'язаного з емоційними чи соціальними проблемами.

Пошук способу розрядки, що часто реалізується через агресію або демонстративні дії.

Вплив групи, який підсилює готовність дитини до правопорушення.

Безпосереднє вчинення хуліганських дій, яке супроводжується емоційним збудженням і відсутністю усвідомлення наслідків.

Закріплення поведінки, якщо дитина не стикається з належним реагуванням дорослих.

Сучасний стан профілактики дитячого хуліганства свідчить про низку проблем:

- недостатня кількість шкільних психологів;
- слабка взаємодія між службами у справах дітей, поліцією та освітніми закладами;
- формальний підхід до попередження правопорушень;
- відсутність системи роботи з батьками як ключовими суб'єктами виховання.

Тому необхідним є створення багаторівневої моделі превенції, яка включатиме:

- систематичний моніторинг поведінкових ризиків;
- раннє психологічне втручання;
- індивідуальні програми ресоціалізації;
- розвиток медіації та відновного правосуддя для дітей;
- формування безпечного шкільного середовища.

Зарубіжна практика свідчить, що ефективна профілактика дитячого хуліганства базується на: активній роботі соціальних педагогів у школах; обов'язкових програмах емоційної грамотності; залученні батьків до профілактичних заходів; діяльності дитячих омбудсменів; розвитку громадських центрів для дітей. Ці моделі можуть бути адаптовані до українських умов, що сприятиме зниженню рівня дитячої девіації та зміцненню правопорядку [10].

Висновки. Таким чином, хуліганство, що вчиняється дітьми, є багатофакторним соціально-правовим явищем, дослідження якого потребує комплексного кримінологічного підходу, оскільки його причини, динаміка та наслідки значною мірою визначають майбутній рівень злочинності та безпеки в державі. Аналіз теоретичних джерел, нормативно-правової бази та емпіричних даних засвідчив, що дитяче хуліганство формується під впливом поєднання сімейних, соціальних, психолого-педагогічних, мікросоціальних та індивідуально-психологічних чинників, які у своїй взаємодії створюють сприятливе середовище для виникнення відхилень у поведінці неповнолітніх.

Хуліганські прояви серед дітей часто виступають першою стадією криміногенної девіації, що, у разі відсутності ефективного реагування, здатна трансформуватися у більш небезпечні форми протиправної діяльності. Саме тому визначення кримінологічних ознак цього явища має вагомое значення для формування науково обґрунтованої системи профілактики. Встановлено, що хуліганство дітей характеризується імпульсивністю, груповим характером, imitation effect (наслідуванням поведінки дорослих чи однолітків), дефіцитом контролю з боку батьків та соціальних інституцій, а також нерозвиненістю правової свідомості.

Проведене дослідження дозволило визначити ключові напрями удосконалення профілактичної діяльності, серед яких:

- зміцнення інституту сім'ї та підвищення батьківської відповідальності;
- модернізація шкільних програм правового виховання;
- налагодження роботи соціальних служб, психологів, ювенальних поліцейських;
- запровадження сучасних моделей медіації та відновного правосуддя для дітей;
- формування безпечного освітнього середовища;
- розвиток цифрових механізмів виявлення та запобігання агресивній поведінці, включно з булінгом і кіберхуліганством.

Таким чином, хуліганство, що вчиняється дітьми, необхідно розглядати не просто як окремих вид протиправної поведінки, а як важливий об'єкт кримінологічного дослідження, який потребує системної профілактики, міжвідомчої взаємодії та впровадження науково обґрунтованих підходів до роботи з неповнолітніми. Ефективна стратегія попередження цього явища має ґрунтуватися на ранньому виявленні ризиків, комплексній підтримці дітей, зміцненні позитивних соціальних зв'язків та створенні умов для їх безпечного та всебічного розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Генералова А. Неправомірна поведінка неповнолітніх: сучасні виклики та шляхи протидії. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки»*, 2025, Т. 12, № 1 (45), С. 23–29. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2025/mar/38453/25028345maket-27-33.pdf>.
2. Діденко Г. Особливості впливу психоемоційних станів на формування девіантної поведінки підлітків і вчинення дрібного хуліганства. *Юридична психологія*, 2023, № 2 (33), С. 79–86. URL: <https://psychped.navs.edu.ua/index.php/psychped/article/view/1590/1581>.
3. Джужа О.М., Василевич В.В., Колб О.Г. та ін. Кримінологія: навч. посіб. / за заг. ред. О.М. Джужі. К.: Прецедент, 2009. 348 с. URL: <https://elar.navs.edu.ua/jspui/handle/123456789/18262>.
4. Канарський В. Детермінанти девіантної поведінки неповнолітніх. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки»*, 2024, № 4 (44), С. 60–66. URL: <https://ena.lpnu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/dda3b89c-1187-4ca6-941f-38b0d8232ab2/content>.
5. Рогатинська Н., Чижовська Н. *Превентивна діяльність злочинності неповнолітніх*. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2023. № 1. С. 23–31. URL: <https://appj.wunu.edu.ua/index.php/apl/article/view/1619/1676>.
6. Коваль І.М. Девіантна поведінка неповнолітніх (морально-етичний аспект). *Журнал психології та педагогіки Ужгородського національного університету*, 2025, № 3, С. 65–72. URL: https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/342914?utm_source=chatgpt.com.
7. Ортинський В. Ювенальна превенція в Україні: функціональні особливості в період воєнного стану. *Вісник Львівської політехніки. Серія: Юридичні науки*. 2024. № 3 (43), С. 50–58. URL: <https://doi.org/10.23939/law2024.43.001>.
8. Язан Н.С. Нормативно-правове забезпечення кримінологічної діяльності ювенальної превенції. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2024. № 2. С. 32–40. URL: <https://doi.org/10.32631/vca.2024.2.55>.
9. Леськів С. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх в Україні. *Футурологічні студії: права та суспільство*. 2024. № 1. С. 15–23. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13943184>.
10. Гусак А. П. Превентивні заходи пробації щодо неповнолітніх правопорушників. *Вісник НТУУ «КПІ» – Політологія. Соціологія. Право*. 2023. № 2(58). DOI: [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2023.2\(58\).285612](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2023.2(58).285612).